

A tárogató

A szegedi
anekdotakincsből
Csongor Győző gyűjtése

Ezzel a billentyűs magyar siphangszerrel gyermekkoromban találkoztam először, mint elretentő példával. A Zsótérházban, ahol laktunk, egy második emeleti lakás törött ablakán dugta ki egy elkészedett albérlo, aki kezdő lehetett, mert olyan keszerveesen és hamisan fújta, hogy a Széchenyi téren összeszaladtak a járókelők...

Később, egy színházi ifjúsági előadásban találkoztam újra a tárogatóval. Az „Ocskay brigádéros” második felvonásában szólalt meg a színpadon, a Tiszakastély előtt, klaszszikus szépséggel. Ez már nagyon tetszett.

A múzeumban történt, már a 60-as években. A Somogyi-könyvtárból jött le hozzánk látogatóba Tersánszky Józsi Jenő. Kalauzoltam őt, bevittém a szép régészeti kiállítás termébe, de ő csak legyintett:

— Van-e hangszer-

gyűjteményetek? Hegedű, régi hárfá és tárogatótok... Hány darab?

Láttam róla, őt ebben a múzeumban csak ilyesmire érdeklünk, egy kínomban előhozakodtam a régi hangszerekkel, a néprajzi raktárban. Büszkén mutattam föl a Dankó-hegedűt, elvittém őt a nagy vízidudához, a szögded hajósok és vízimolnárok „tárogatójához”, melyről sajnálkozva említi Bálint Sándor Szegedi Szótárában, hogy a múlt század 50-es éveiben halt ki ez a „búvársíp” vagy „tárogatósip” nevű ősi szerszám.

Jenő bátyánkat mindez nem hatotta meg... Csalódva búcsúzott.

Mi köze is van városunknak a tárogatóhoz?

1927 nyarán egy amerikai dollárkirályi járhatott erre, aki hallhatott valamit a régi életről s a hangszerekről. Néhány hét múlva,

távozása után, érkezett egy levél egy amerikai cégtől, mely zenekarok szervezésével foglalkozott, azzal az udvarias kéréssel, lehet-e valahol „deregethew”-t (egy másik újság híradása szerint bizonyos „theatgethew”-t) szerezni, s elküldetni?

No, összeültek a szegedi koponyák, mi is az a csudabogar, az a deregethew, vagy theatgethew? Variáltak permutálták a betűket, előlről, hátulról, de nem jöttek rá a nyitjára. Végre valakinek az eszébe jutott, hogy a legmagasabb zenei fórumot, König Pétert kellene megkeresni a rejtély ügyében.

König Péter kézbe vette a levelet, s összességbe toltá bozontos szemöldökét:

— Hát micsoda, matyarak maguk, ha azt sem tudják, hogy mi ez? Hát ez a *darogató*, az a hosszú, fekete, amibe a ku-

rucok fújták a nótát!

Igy lett mögmen-ve a város böcsülete. De más köze is van városunknak a tárogatóhoz.

Elretentő példával kezdtem. Így is fejezem be, egy másik elretentő példával.

Ezt I. József császár statuálta. Elrendelte, hogy a császári katonaság kobozza el, s gyűjtse össze az országban található összes tárogatót, mint tiltott, veszedelmes hangszert. Adatom is van erre, hogy ez meg is történt. A szatmári békekötés után a szegedi várba nagy mennyiségű tárogatót szállítottak be, s a vasas német ezred auditorának hivatalos jelenlétében a vár udvarán hatalmas maglyára halmozva elégették...

Csak az a kár, hogy annak idején Tersánszky J. Jenő előtt ezt a mentséget nem tudtam fölhozni...

A tudomány a szocializmusban

3. Mire képes a tudomány?

Az emberi társadalom szolgálatába állított tudomány szinte csodákra képes. Míg aktuális program minden ember felszabadítása a nehéz testi munka, valamint az egyhangú, gondolkodást, harmonikus tevékenységet igénylő munkák terhe alól. Míg aktuális program, hogy mindenkinek legyen élelme, ruhája, lakása, vagyis, hogy minden lakóját a Földnek valóban szabadabbá kell tenni, hozzásegítve őket képességeikhez, tehetségükhez mérten az alkotó élet örömehez, a kulturális, szellemi értékek élvezetéhez. És a tudósok gyakran hangot adnak annak is, hogy ha az egész földgolyón olyan társadalmi rendszer lenne, amelyben a hatalom az anyagi és szellemi javak igazi megteremtőinek, a dolgozó embereknek a kezében van, akkor az emberiség már ma is teljes mértékben el lenne látva és hasznosíthatná a civilizáció minden áldását.

De, vajon milyen alapvető tudományos és műszaki-gazdasági problémák megoldása határozza meg elsősorban az emberek jólétét? Az ipari, mezőgazdasági és a mindennapi élet színvonalára nagymértékben függ attól, hogy mennyi a rendelkezésre álló energia, de különösképpen a villamos energia mennyisége. Jelenleg a világban egy emberre mindössze 0,1 kilowatt kiépített, azaz felhasználható villamos energia jut. Ez túlságosan kevés, ezért a nehéz testi munka nélkülözhetetlen, különösen a gyengén fejlett országokban. A természeti erőforrások lehetővé tennék e mennyiség sokszoros növelését. Ha például a világ összes országában olyan ütemű lenne a villamosenergia-termelés fokozása, mint a Szovjetunióban, akkor az ezredfordulóig több mint ötveneszeresére fokozódna a világ villamosenergia-termelése.

A legnagyobb lehetőséggel kecsegtető mesterséges energiaforrás, amelyen ma a tudósok dolgoznak, a termionkuleris reakció szabályozható megvalósítása. Ha ez sikerül — márpedig még ebben az évszázadban számíthatunk rá — a természet legnagyobb tartalékai tárulnak fel. Egy liter közönséges vízben tulajdonképpen 160 kilogramm szén elégetésével egyenlő energia lakozik, egy

230 méter élhosszúságú kocakában levő vízmennyiség pedig az egész világon egy év alatt megtermelt szénmennyiséggel egyenértékű energiaforrást jelent.

Meg kell jegyezni, hogy az így nyert villamos energia igen olcsó és könnyen hozzáférhető lesz. Ez pedig gyökeres változásokra vezet majd a kohászati és vegyiparban. Ezekben az iparokban a termékeket elektrokémiai úton gyártják majd, elektromos kisülésekben és nagy áthatoló képességű sugarak hatására végbemenő gyártási folyamatokkal...

Külön köteteket kellene írni ahhoz, hogy csupán ez a forradalmi technológia milyen változásokra vezethet a Földön. Mindez nemcsak az anyagiakat, a termelési módot, hanem az emberi gondolkodást és életét is, minden tartalmával együtt változtatná meg. De mindennek vannak határai, s a tudományok számolnia kell a kedvezőtlen körülményekkel is. Fontos kérdés például, hogy van-e határ a villamos erőművek összteljesítményének növelésében, hogy ha a termionkuleris energia hozzáférhetővé válik?

Van ilyen határ, s ezt a Föld felszínének és légkörének a termionkuleris reakcióban felszabaduló hő hatására beálló melegezése határozza meg. Ha a reakcióból kiváló hőmennyiség elerné a Földet erő napenergia 10 százalékát, akkor a földi középhőmérséklet mintegy 7 fokkal magasabb lenne, mint ma. Ez valószínűleg az Északi- és Déli-sarkvidék hótakarójának rohamos olvadására vezetne, teljes özvívvel fenyegethetne. Eppen ezért az előállított termionkuleris energia mennyisége aligha fogja meghaladni a Földet erő napenergia 5 százalékát.

De ez is annyit jelentene, hogy a mainál tízezerszer több villamos energiát lehetne előállítani. S ha a Föld népessége addigra a tízezerszeresre növekednék, akkor is 125 kilowatt energiakapacitás jutna egy emberre, vagyis 1250-szer több, mint ma... Tudományi ígéretei és lehetőségei tehát nagyok, de megvalósulásuk a tudományok társadalmi helyzetétől és feladataitól is függ.

A szocialista országokban a tudományok szabadok és nincsenek kitéve efféle „recesszióknak”, s fejlődésük

egyetlen feltétele, a társadalom töretlen szolgálata. De mi e szolgálat lényege?

N. N. Szemjonov, Nobel-díjas szovjet akadémikus, szavait idézhetjük, aki szerint a tudomány legnagyobb feladata az, hogy a legszelebb néptömegeket bevonjuk a sokoldalú alkotó tevékenységbe. Nemcsak arról van tehát szó a tudomány és a társadalom kapcsolatának fejlesztésében, hogy egyes tudományos eredmények mennyiben lendítik fel a termelést, oldanak meg bizonyos társadalmi, szociális problémákat, hanem ennél sokkal többről. „Egyesek talán nem helyeslik a boldogságnak azt a felfogását — mondja Szemjonov akadémikus —, amelyről beszélnek. Természetesen sok ember ma nem az aktív alkotó tevékenységben látja boldogságát, hanem abban, hogy a munkahelyéről eltávoztva, vagy napi munkája befejeztével az élet más örömeinek — csendes vagy viharos örömeinek — adja át magát. Erős személyes meggyőződés szerint azonban a boldogság effajta felfogása vagy a személyiség lelki szegénységéből és ürességéből fakó, és vagy pedig onnan, hogy hiányoznak azok a társadalmi feltételek, amelyek minden normális emberben meglévő alkotó törekvések és képességek megmutatkozását és kibontakozását lehetővé tennék. Röviden: ahhoz, hogy minden ember kifejthesse alkotó erejét és ebben örömet lelje, az ismereteknek, az esztétikai ízlésnek, és a morálnak, vagyis az ember társadalomhoz és önmagához való erkölcsi viszonyának meghatározó szintje szükséges.”

Amikor tehát a tudomány szerepéről beszélgetünk a társadalomban, s például azokat a konkrét feladatokat ismertetjük, amelyek a társadalmi tudományos kutatási területekben szerepelnek, voltaképpen arról van szó, hogy az ember egészséges testi és szellemi életéhez szükséges feltételek megteremtésén hogyan, s miként dolgozunk. A szocializmusban mindenesetre, ezt a munkát hosszú távra lehet tervezni, míg kialakul a tudomány és a társadalom mind tökéletesebb egysége, amely áthatja majd a hivatásos munka és a magánélet minden területét.

Szluca Emil

Hány fővárosa volt Magyarországnak?

Az urbanizáció, vagyis a városi lakosság növekedése és a falusi népesség egyidejű fogyatkozása: a mai kor társadalmi életének, egyre több gondot jelentő problémája. Ez a folyamat nálunk is megvan és egyre fokozódó irányzatot mutat. A városi lakosság száma már nagyon közel jár az 50 százalékhoz.

Magyarországot a még nem is távoli múltban a világ közvéleménye, mint a puszták, betyárok, pástorok országát tartotta számon. Ennek a felfogásnak erősítéséhez sokszor a saját — tévesen értelmezett — propagandánk is hozzájárult. A valóság az, hogy bár nem volt az urbanizáció olyan mérvű, mint a nyugati vagy északi országokban, jelentős városi kultúránk volt már a középkorban, az ország egyes részein már a római időkben is. Szombathely, Pécs, Győr, Sopron, Óbuda helyén már a római időkben népes nagy városok voltak.

A Fejér megyei Tác község helyén levő Gorsiumnak már az i. e. 1. században húsz-ezernél több lakosa volt. Az Óbuda helyén virágzó fővárosnak, Aquincumnak hajdani fényét és jelentőségét bizonyítja a két feltárt amfiteátrum és a díszes szarkofágok egész sora.

A magyar államhatárolom korszakában, a kereszténység felvétele után kezdtek kialakulni a városaink. Az első korszakban Esztergom és Székesfehérvár, valamint Veszprém voltak a legjelentősebbek. A török időkben Fehérvár sínylette meg a legjobban. A történelem viharai, természeti csapások, járványok, sokszor pusztították városainkat. A múlt század közepétől a fejlődés általános folyamatos, az utóbbi két évtizedben a fejlődés erőteljes.

Fényes Elek 1850. évi kimutatása szerint, akkor még csak egy százezres városa volt az ország, az akkor még külön közigazgatású Pest 110 516 lakosával. Budának ugyanakkor 34 983 lakosa volt, Óbudának 10 760, tehát kevesebb mint a mai Gödöllőnek, vagy Kőszegnek. Akkor még Debrecen volt az ország második városa 55 437 lakossal. Követke Kecskemét 44, Hódmezővásárhely 37, Szeged 36.

Az idők folyamán az ország fővárosa is sokszor vál-

tozott. Első fővárosunk volt Esztergom, de szerepét rövidesen átvette Székesfehérvár. Itt koronázták legtöbb királyunkat és itt van legtöbb királysírunk is. A főváros, illetve a királyi székhely később átkerült Visegrádra, majd Budára. Az ország háromrésze szakadása után a királyi Magyarország Pozsony, a keleti országrésznek, azaz Erdélynek Gyulafehérvár lett a székhelye. A török uralom megszűnése után még hosszú ideig Pozsony volt a főváros. Buda csak 1848-ban lett ismét az ország fővárosa és száz esztendeje — 1872 óta mint az egyesített Budapest, fővárosa az országnak és lakosainak száma ez alatt a száz év alatt — a sok vihar és csapás ellenére — több mint tízezerszeresére emelkedett.

Kutya-„fejcsere”

Nem mindennapi műtétet hajtott végre Anatolij Konyevszkij volgográfi professzor: egy kutyaakálykóját fejét átváltotta egy másik, idősebb kutya fejétől megfosztott testére. A fejcsere annyira jól sikerült, hogy az állat a műtét után egy órával már felismerte gondozóját, s később jó étvágyal evett is. A kísérlet egy sok éve folyó kutatási program része, amelynek egyik célja a szervezet idegkapcsolatától elszigetelt agyvelő tevékenységének a vizsgálata, valamint az idegen szervezet immun reakcióinak a tanulmányozása.

Konyevszkij professzor és munkatársai egy második szívnak az állatok szerveztébe való beültetésével is kísérleteznek. Az utóbbi négy évben több mint 300 ilyen műtétet végeztek, s ezek során azt a tapasztalatot szűrték le, hogy a keringési rendszer két szívvvel is működőképes lehet.

égbolt sem volt biztatóbb, mert ott is összetorlódtak az ónszínű fellegek, komoran beboltózták a fenti világot, melynek csak néhány kisebb-nagyobb repedésén szívargott még át a nap, s megfújhatetlen figurák, formák és képek jelentek meg nyomán, mint ódon kupolákon az elmosódott, régi freskók.

— Emléköztök — szólalt meg megint Ábrahám —, mikor a szabadságharc idején csakjaks századot szerveztünk víziembörökéből, s Deszknél a kis csapatunkkal harminc ölnyi áttörést tömtünk be cölöpek leverésével, míg fűzsarjak sövényfónásával, s ezzel mögmen-töttük fél Torontál megyét akkor, amikor az árulók már ott garázdálkodtak, s gyilkolták a magyarokat. Akkor a Maros áradt mög. Te már ezekről csak apádtól mög anyádtól hallottál, Gábor öcsém — fordult egy jóvágású fiatalember felé, aki szintén ott álldogált közöttük, s szemmel láthatólag lesújtotta őt is a Tisza új fenyegetőzése.

— Különösen anyám mesélt ezekről az idők-ről, apám hallgatag természetű — felelt a fiú, akit Bite Gábornak hívtak, jogász volt, s most csak karácsonyra jött haza Pestről, hogy szüleit meglátogassa. Szépszáll legény volt, csizmában, feszes nadrágban, s rövid bekecsben ácsorgott ő is az öregekkel, s kiskarimájú tolas juratus-kalpagja alól csak néhány fekete fűrt kandikált ki, s a sötét szem átható nézése.

— Persze, anyád — mondta Ábrahám, s még talán folytatta volna bennfentes megjegyzését, de hirtelen elharapta a szót. Aztán mégis hozzáfűzte: — Hát ami azt illeti, öleget hallhattólunk a nagy időköt, mert akkor ő még fiatal lányka volt, s az ő családja — hiszen tudod — nem állt a mi oldalunkon.

A fiú előbb összeráncolta a homlokát, aztán néma biccentéssel vette tudomásul az öreg hajós utolsó szavait. Jól tudta, mire céloz, s néhány pillanatnyi tétovázás után elfordította a

tekintetét, hogy a belé nyilalló fájtól érzést el-leplezze. Nem is maradt ott tovább, hiszen úgyis csak véletlenül került össze velük a parton, hanem udvarias kalaplevétellel meghajtotta magát, s elballagott a Vár keleti oldal mellett, a nemrég engedélyezett új úton, s lekanyarodott a Halpiacra.

Egy darabig szótlanul bámultak az elballagó legény után, mindegyik érezte, hogy az öreg hajós gazda megjegyzése nem volt helyénvaló. De megbánta már maga Ábrahám is, hogy többet mondott a kelleténél, mikor sokra becsülte a fiút, tudta róla, hogy kitűnően végzi az egyetemet, most áll utolsó vizsgája előtt, s a híres ügyvéd, Kelemen István már jelezte, hogy szívesen veszi maga mellé bojtárnak. A fiú előtt jövő állt, s minden úgy rendeződött körülötte, hogy a város büszkesége lesz, mint egykor Osztrovszky volt, a kis Kossuth. Tombác is morgott, hogy mi a fenének kell az ilyesmit hánytorgatni anyai idő után, amikor arról se a fiú, de még az anyja se tehet. A kinosan rájuk nehezedő esőndét aztán Zsótér törte meg leleplezte egyszersmind az epés megjegyzés eléggé köztudott indítékát is.

— Benned még mindig tűske a szép rác asszony — öregesen csóvalta a fejét. — Vén-ségődre már benőhetne a fejedlgya.

Most váratlanul Tombác vette védelmébe Ábrahámot, s majdnem ugratva támadt a higgadt Zsótérre.

— Mert? Te tán nem koslattál utána, he? Pedig akkor már nős embőr voltál.

Zsótér zavartan dörzsölgette rövidre nyírt szakállát, aztán fiatalos mosoly villant meg a szája körül, s huncutul pillantott a halászra.

— No, hogy az igazat mögvalljam, még most is melegöm lösz töle, ha möglátom... Pedig hatvanéves is elmúltam már...

(Folytatjuk.)